

COMMUNICATIONES
ARCHÆOLOGICÆ
HUNGARIÆ

2021

COMMUNICATIONES
ARCHÆOLOGICÆ
HUNGARICÆ

2021

Magyar Nemzeti Múzeum
Budapest 2023

Főszerkesztő
SZENTHE GERGELY

Szerkesztők
BÁRÁNY ANNAMÁRIA, TARBAY JÁNOS GÁBOR

Olvasszerkesztő
BÖRÖCZKI TAMÁS

A szerkesztőbizottság tagjai
HORIA I. CIUGUDEAN, MARKO DIZDAR, FÜZESI ANDRÁS, GÁLL ERWIN,
KREITER ATTILA, LANGÓ PÉTER, LÁNG ORSOLYA, MORDOVIN MAXIM

Angol nyelvi lektor
SEBŐK KATALIN

Szerkesztőség
Magyar Nemzeti Múzeum Régészeti Tár
H-1088, Budapest, Múzeum krt. 14–16.

A folyóirat cikkei elérhetők: <http://ojs.elte.hu/comarchhung>
Kéziratbeküldés és szerzői útmutató: <http://ojs.elte.hu/comarchhung/about/submissions>

© A szerzők és a Magyar Nemzeti Múzeum
Minden jog fenntartva. Jelen kötetet, illetve annak részeit tilos reprodukálni,
adatrögzítő rendszerben tárolni, bármilyen formában vagy eszközzel közölni
a Magyar Nemzeti Múzeum engedélye nélkül.

ISSN 0231-133X (Print)
ISSN 2786-295X (Online)

Felelős kiadó
L. Simon László főigazgató

TARTALOM – INDEX

RÉVÉSZ László	Fodor István (1943–2021) 5
Josyp KOBAL’	Some remarks on the typology of Bronze Age disc-butted axes in light of a bronze hoard and an axe variant 9
	Néhány észrevétel a bronzkori nyakkorongos csákányok tipológiájáról egy bronzkincs és egy csákányforma alapján 19
Lajos JUHÁSZ	Two Sarmatian coin imitations from a Late Sarmatian grave at Békésszentandrás 21
	Két szarmata éremutánzat egy békésszentandrási szarmata sírból 26
LUKÁCS Balázs	Egy avar kori kard mint információforrás és restaurált tárgy 27
	An Avar Period sword as a conserved object and a source of information 40
Ádám Máté HORVÁTH	Female gender markers in graves of men in the Avar Period of the Middle Tisza region 41
	Női nemhez köthető tárgyak férfisírokban az avar kori Közép-Tisza-vidéken ... 66
GÁLL Erwin – GINDELE Róbert – BLASKÓ Marius	Valkány kora középkori temetőinek előzetes vizsgálata 69
	Preliminary analysis of early medieval funerary sites from Vălcani/Valkány 87
Cristina PARASCHIV-TALMAȚCHI	Characteristic early medieval belt ornaments – findings reflecting possible contacts with Southeast Europe 89
	Kora középkori övveretek – új felfedezések és lehetséges délkelet-európai kapcsolatrendszer 104
TAKÁCS Ágoston	A soproni középkori ferences templom szentélyrekesztője 107
	The rood screen of the medieval Franciscan church in Sopron..... 135
Raško RAMADANSKI	Late medieval and early post-medieval cloth seals of Nuremberg and Wöhrd from the collection of the Town Museum in Bečej 137
	Nürnbergi és wöhrdi kései középkori és kora újkori textilplombák az Óbecsei Városi Múzeum gyűjteményéből 145
	Позносредњовековне и ранонововековне пломбе за тканину Нирнберга и Верда из збирке Градског Музеја Бечеј 145

MOJZSESZ Volodimir

A Muzsaly határában fekvő középkori romtemplom régészeti kutatásának
eredményei (Kárpátalja, Ukrajna) 147

Results of the archaeological investigations of the ruined church
in the outskirts of Muzsaly (Muzhievo, Zakarpatska Oblast, Ukraine) 162

GALLINA Zsolt – GULYÁS Gyöngyi

Az utolsó mecseki üveghuta. Fejezet a kora újkori üvegművesség
történetéből 175

The last glassworks in the Mecsek Mountains. Chapters from
the modern history of glassmaking in Hungary 204

FODOR ISTVÁN

(1943–2021)

Hihetetlennek tűnik, hogy Fodor István neve után most már ezt a második évszámot is le kell írunk, annyira állandónak és kortalannak tűnt a tanítványok és pályatársak szemében: ugyanaz a szálfegyenes termet, a szemüveg mögül elővillanó vizsgálódó tekintet, s ugyanaz a szarkasztikus, olykor csípős humor, mint évtizedekkel korábban. Egyedül csak a haja lett idővel kicsit fehérebb. S íme, az életmű most lezárult. Könyvei, több mint 300 tanulmánya, ismeretterjesztő írása és interjúja nemcsak a szűken vett szaktudomány képviselői előtt, hanem a széles nagyközönség számára is ismertté tették a nevét. Ízig-vérig tudós és tanár volt, így soha meg sem fordult a fejében az, hogy felhagyjon választott hivatása művelésével. Mindig újabb s újabb dolgozatok, könyvek megírására készült – ezek papírra vetése azonban most már végérvényesen utódaira marad.

Kutatói szemléletmódját alapvetően meghatározták gyökerei, a kengyeli, törökszentmiklósi falusi környezet. A gazdálkodás, a ház körül és a földeken végzett munka, a rokonok és ismerősök történe-

tei visszaemlékezéseinek állandó elemeivé váltak, s megalapozták néprajzi érdeklődését. Egyetemi előadásain soha el nem mulasztotta a népi mesterségekre, hiedelmekre, lakáskultúrára való hivatkozásokat. Büszke volt földből élő őseire, akiknek a sorát a 17. századig vissza tudta követni. Kissé előreugorva az időben: szerencsés véletlenként hasonló környezetből indult kollégákkal találkozott 1967-ben, friss diplomásként első munkahelyén, a Magyar Nemzeti Múzeum Középkori Osztályán Méri István, Kovalovszki Júlia, Parádi Nándor személyében, akiknek munkásságát egész életében igen nagyra becsülte. Formálisan ugyan nem volt László Gyula tanítványa, életművét azonban mégis félreismerhetetlenül meghatározta a régészeti néprajz módszere és látásmódja. A 19–20. század fordulóján Nagy Géza és Pósta Béla által elindított, majd Móra Ferenc által folytatott, s László Gyula által kidolgozott és iskolává formált kutatási irányzat az 1960-as évekre meghatározóvá vált a magyarországi népvándorlás kor, honfoglalás kor és Árpád-kor régészeti kutatásában.

A Magyar Nemzeti Múzeum Középkori Osztályán az említett kutatók mellett László Gyula egyik legkiválóbb tanítványa, Dienes István fejlesztette tovább mestere munkamódszerét. Ez a szellemi, alkotói közeg meghatározó volt a pályakezdő Fodor István szemléletmódjának formálódásában.

A másik, egész életpályáját meghatározó élményt a moszkvai egyetemi évek jelentették. 1962-ben magyar állami ösztöndíjasként felvételt nyert a Lomonoszov Egyetemre, ahol történelem–régészet szakon, B. N. Grakov és V. N. Csernyecov professzorok irányításával folytatta tanulmányait. Orosz nyelvtudása segítségével széleskörűen elmélyülhetett a szakirodalomban, eljutott számos ásatásra, tanulmányozhatta a múzeumok, egyetemek, kutatóintézetek régészeti gyűjteményeit, s nem utolsósorban olyan személyes kapcsolatokra tett szert, melyek végigkísérték egész kutatói pályafutását. A szkíta, szarmata és hun kori emlékek, valamint a finnugor népek hagyatéka mellett főként a volgai bolgár hagyatékkal foglalkozott, e témakörből írta szakdolgozatát is. Ennek révén került szakmai és baráti kapcsolatba a kitűnő kazanyi régész házaspárral, A. H. Halikovval és E. A. Halikovával. Széles körű érdeklődését jelzi, hogy régészeti tanulmányai mellett három évig turkológiát is hallgatott a Keleti Nyelvek Intézetében.

Ezzel a tudással a tarsolyában lépte át 1967-ben a Magyar Nemzeti Múzeum küszöbét, ahol különböző beosztásokban haláláig szolgált. Érdemes egy pillanatra elidőznünk ennél a ténynél: a 219 éves intézmény történetének egynegyedét, 54 esztendőt töltötte annak falai között! Nem volt könnyű az indulás. A kezdő muzeológus fizetése akkor is éppen olyan soványka volt, mint manapság, így azt egyéb munkákkal (fordítás, szinkrontolmácsolás) kellett kiegészítenie. A múzeumi munka, kisebb-nagyobb leletmentések mellett bekapcsolódott az akkoriban meghirdetett akadémiai kutatóprogram (Nemzet-ségfői és ispánsági központok kutatása) keretei között a szabolcsi földvárat és annak környezetét kutató munkacsoport tevékenységébe, melynek Németh Péter és Kovács László mellett az egyik legfontosabb résztvevője lett. A terepmunka egész pályafutásának meghatározó tényezőjévé vált. Szenvedélyesen kutatta elődeink temetőit és településeit, összesen 43 helyszínen végzett leletmentést, helyszíni szemlét, megelőző feltárást vagy tervásatást. Valamennyi ilyen jellegű munkája közül kiemelkedik azonban a hajdúdorogi mikrorégió területén végzett, 15 lelőhelyet érintő feltárássorozata. E munka 1977-ben indult a hajdúdorog-temetőhegyi 10–12. századi te-

mető feltáráásával, s folytatódott közel 40 esztendeig. Ennek eredményeként teljes egészében feltárt egy 10. századi, egy 10–12. századi és egy templom körüli temetőt, s kutatásokat végzett további két 10–11. századi, egy 11. századi lelőhelyen, valamint több korabeli település területén is. A honfoglalás kori és kora Árpád-kori temetőtípusok szinte minden változatát képviselő, zömében teljesen feltárt lelőhelyek közzététele és értékelése a mikroregionális kutatási irányzatnak akár módszertani fundamentumává is válhat. A magyar régészet örökös vesztesége, hogy e munka elvégzésére Fodor Istvánnak már sem ereje, sem ideje nem maradt. Az ásató személyes élményeit, benyomásait, helyszíni megfigyeléseit és tapasztalatát ugyanis egy mégoly lelkes kutatócsoport sem képes reprodukálni. Ez azonban nem menti fel utódait és követőit a munka elvégzésének feladata alól. Már csak azért sem, mert a hajdúdorogi ásatások a (főként szegedi) régészhallgatók generációi számára a terepgyakorlat meghatározó élményét, sokuknak az első valódi ásatási tapasztalat helyszínét jelentik. E munkáival Fodor István is a település történetének, kultúrtörténetének részévé vált, amit a helyi önkormányzat díszpolgári cím adományozásával (2002) ismert el.

Az ásatások mellett az 1970-es években a felkészült elméleti szakember teljes vértetében jelent meg a szakmai közélet különböző fórumain. A kezdeti szárnybontogatásokat főként különböző könyvismertetések, tudományos népszerűsítő írások jelzik, amelyeket csakhamar a magyar őstörténettel, honfoglalás korról és kora Árpád-korral foglalkozó könyvek és tanulmányok sora követ. Őstörténeti szemléletmódjára komoly hatást gyakoroltak a nyelvészeti kutatások, első sorban Hajdú Péter munkássága. Ennek eredményeként jelent meg első könyve (*Vázlatok a finnugor őstörténet régészetéből*, 1973), a szélesebb köztudatba azonban a ma már hihetetlennek tűnő, 75 000 példányban kiadott *Verecke híres útján* című kötetével (1975, 1980) robbant be. Rövidesen megvédte kandidátusi fokozatát (1982), és sorjázta komoly szakmai érdeklődést kiváltó tanulmányai: *Honfoglaláskori művészetünk iráni kapcsolatainak kérdéséről* (1973), *Cserépjüsteink származásáról* (1975), *Altungarn, Bulgarotürken und Ostslawen in Südrussland*. (Archäologische Beiträge, 1975), *Bolgár-török jövevényszavaink és a régészet* (1977), *Honfoglalás kori korongjaink származásáról. A veresed és tiszasülyi korong* (1980), *A magyarság baltikumi és skandináviai kapcsolatai a IX–XI. században* (a régészeti leletek alapján, 1981), *Néhány régészeti ész-*

revétel a kabar-kérdésről (1986), *Megjegyzések a középkori magyar lakóház fejlődéstörténetéhez* (1989), *Leletek Magna Hungáriától Etelkőzig* (1994). Nincs elegendő tér a szakirodalom további szemezgetésére, a fenti válogatást csupán annak illusztrálására szántam, hogy az 1970-es, '80-as és '90-es évek Fodor István munkásságának talán legtermékenyebb, de minden bizonnyal leginnovatívabb periódusát jelzik.

A kutatói szárnyalást azonban rövidesen a hivatali teendők megszaporodása szorította szűkebb keretek közé. 1978-tól megbízták a Középkori Osztály vezetésével. Ez még önmagában nem jelentett (akkoriban!) súlyos leterheltséget – egyszer a hallgatókkal történt sörözés alkalmával megjegyezte: hetenként legalább 2–3 órát kell a hivatali teendőkre fordítani, de annyit tényleg muszáj, hogy rendben menjenek a dolgok! 1986-ban elért pályája csúcspontjára: kinevezték a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatójává. Ezzel párhuzamosan főszerkesztője lett az *Archaeologiai Értesítőnek*, a *Folia Archaeologica Hungariae* folyóiratnak, titkára az (akkoriban még nem eljelentéktelenített) Ásatási Bizottságnak. Tagja volt többek között a *Baltisztikai Intézetnek*, a *Szláv Régészeti Unió* állandó bizottságának, az eurázsiai steppei népek kutatási koordinációra alakult bizottságának, a *Societas Uralo-Altaica*nak, a *Finnugor Kongresszusok Nemzetközi Bizottságának*, a *Magyar–Orosz Történelem Vegyesbizottságának*. A *Magyar–Ukrán Történelem Vegyesbizottság* társelnöke, az *Uralisztikai Bizottságnak* és a *Finnugor Kongresszusok Magyar Nemzeti Bizottságának* öt évig volt elnöke, valamint tagja volt az MTA Régészeti Bizottságának, 1986 óta az ICOM-nak. Egyéb hivatali teendői mellett 1989–2000 között részt vett a Szovjetunióba hurcolt magyar műkincsek felkutatásában, 1994-től miniszteri biztosként. Kezdeményezője volt a kárt szenvedett országok összefogásának, és a *Spoils of War* nemzetközi folyóirat létrehozásának. Energiájából nagyszabású kiállítások rendezésére is futotta. Ezek közül kiemelendő, hogy ő készítette elő 1988-ban a kínai agyaghadserg nagy sikerű tárlatát, 1994-ben pedig *Őseink és rokonaink* címmel 11 oroszországi múzeum anyagával igyekezett szemléltetni az ősmagyar kultúrájának széles körű kapcsolatait. Nehéz időszakban kormányozta az intézményt, a rendszerváltozás átszervezésekkel és bizonytalansággal teli éveiben. Főigazgatói megbízatását 1993-ban visszavonták. Ezt olyan sérelemként élte meg, amelyet soha nem tudott kiheverni.

Szerteágazó tevékenységének részeként 1974 óta

szerepet vállalt az egyetemi oktatásban is. Előbb az ELTE-n és a szegedi József Attila Tudományegyetemen párhuzamosan, később már csak Szegeden tartott órákat. Itt 1976-ban félállású docensi kinevezést kapott, s Trogmayer Ottóval közösen sikerült újraéleszteni az ötvenes évek elején megszüntetett Régészeti Tanszéket (1989), amelynek 1997-től nyugállományba vonulásáig, 2008-ig tanszékvezetője és intézetvezetője volt. Rendszeresen oktatott népvándorlás kori, honfoglalás kori és középkori régészetet, középkori művelődéstörténetet, magyar és finnugor őstörténetet. Régészek generációi kerültek ki a keze alól, akik ma az ország szinte minden, régészettel foglalkozó intézményében megtalálhatók. Kitűnő előadó volt, a legbonyolultabb kérdéseket is világosan és érthetően tudta elmagyarázni. Óráit szerda este (akkor érkezett vonattal a budapesti munkanap végeztével) és csütörtökön (kutatónapján) tartotta, mind az öt évfolyamnak egyszerre (akkoriban évfolyamonként 1–3 régészhallgató volt, e sorok írójának ötfős évfolyama extra méretűnek számított). Ez lehetővé tette az egyéni foglalkozást (ma tehetséggondozásnak hívnánk), viszont azt is kizárta tette, hogy valaki ne készült volna a szemináriumokra. A foglalkozások néha valamely sörözőben értek véget, gyakorlatilag az egész tanszék elfért egy nagyobb asztal mellett. E sajátos hangulat, kiegészülve a közös ásatásokkal és tanszéki kirándulásokkal, nagyon szoros kapcsolatot és kötődést hozott létre hallgatók és oktatóik között.

Főigazgatói megbízatásának elvesztése után Fodor István igyekezett egyéb feladataira koncentrálni. A restitúció mellett ezek sorában kiemelt szerepet kapott a honfoglalás milicentenáriumára rendezett kiállítás megszervezése (Fodor István mellett ennek, valamint a kiállítás katalógusának összeállításában Révész László, Wolf Mária és M. Nepper Ibolya játszott vezető szerepet). A kiállítás nagy sikert aratott. A nyitó miskolci helyszínen a nagy érdeklődés miatt meg kellett szüntetni a hétfői múzeumi zárva tartást, Budapesten 425 000 látogató kereste fel a tárlatot, amely valószínűleg azóta is az MNM leglátogatottabb kiállítása. A kiállítás a külföldi helyszíneken (Bologna, Milánó, Caen, Toulouse, Madrid, Turku) is sok látogatót vonzott. Fodor István ezt követően is lankadatlan szorgalommal írta tanulmányait, tartotta tudományos és népszerűsítő előadásait, akár az ország legtávolabbi sarkában is. Újabb kiállításokat rendezett (Halotti maszkok, MNM; Bajor–magyar kapcsolatok 1000 éve, Passau), folytatta immár tanszékvezetőként egyetemi tevékenységét, valamint

hajdúdorogi ásatásait is. Nemzetközi kapcsolatai, bizottsági tagságai állandó elfoglaltságot, s folyamatos utazásokat jelentettek. Munkáját számos díjjal, kitüntetéssel ismerték el (Móra Ferenc díj: 1994, Magyar Köztársasági Érdemrend kiskeresztje: 1997, Pedagógus Szolgálati Emlékérem: 2008, Magyar Érdemrend tisztikeresztje: 2016).

Ennek a gazdag és fordulatos életpályának szakadt vége 2021. április 3-án. Leljen békét és nyugalmat a lelke!

A megemlékezést egy tanszéki kirándulásunk felidézésével szeretném zárni. A szatmárcsekei temetőben jártunk, valamikor az 1980-as évek elején. Megilletődve nézegettük a fából faragott, csónak alakú fejfákat. Némelyik még teljesen új volt, mások már

repedezettek, félig a földbe süppedve. Némely helyen már a sírhant is alig látszott, az elkorhadt sírjelből alig kétarasznyi küzdött az elmúlással. Fodor Tanár Úr ekkor csendesen ezt mondta: Nézzék, ennyi az emberi élet és az emlékezet. A friss hantot még látogatja a család, barátok, ismerősök. Aztán már csak a gyerekek mennek ki néha a szülei sírjához. A végén az unoka az, aki még emlékszik nagyszülei arcára. Amikor már ő sincs, akkor hal meg végleg az ember, mert már nincs, ki emlékezzen rá.

Most egy új fejfa kerül a földbe.

Révész László

Szeged – Budapest, 2021. április 5-én

